

К.О. Закоморна, канд. юрид. наук, доцент,
НУ "ЮАУ імені Ярослава Мудрого"

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ЦЕНЗУ НЕВИБОРНОСТІ
ЩОДО КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ ПРЕЗИДЕНТА
ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗАСАД
ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ
(НА ПРИКЛАДІ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН)**

1. Незважаючи на те, що з моменту початку демократичного транзиту в постсоціалістичних країнах Європи та пострадянських державах Азії пройшло більше 20 років, інтерес до вивчення різ-

номанітних аспектів конституційного розвитку цих держав не вщухає. Особлива увага вітчизняних і зарубіжних правників прикута до ролі інститутів у справі просування демократії в посткомуністичному регіоні, оскільки саме вони є одними з ключових детермінант демократичної консолідації, які визначають доступ до участі в управлінні державними справами і окреслює рамки активності політичних акторів [1, с. 123 – 124]. У сучасних постсоціалістичних республіках особливе місце в інституціональній системі, безумовно, посідає президент, адже ця вища посадова особа (вищий орган державної влади) уособлює єдність нації, представляє державу в міжнародних відносинах, є верховним головнокомандувачем збройних сил, гарантом національної незалежності, єдності і територіальної цілісності країни, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина, забезпечує узгоджене функціонування та взаємодію органів державної влади (Конституції Болгарії (ст. 92), Македонії (ст. 79), Польщі (ст. 126), Румунії (ст. 80), РФ (ст. 80), України (ст. 102) й ін.).

2. Враховуючи той факт, що тривалий час в соціалістичних країнах діяла так звана "радянська модель державного управління", відповідно до якої функції глави держави виконувала постійна діюча президія вищого представницького органу, становлення посади президента на посткомуністичному просторі є складним процесом, що потребує розробки цілісної наукової доктрини даного інституту. У зв'язку з цим, варто відзначити вагомий внесок у формування концепції розвитку президентства в постсоціалістичних країнах вітчизняних (В.Ф. Погорілко, С.Г. Серьогіної, Ю.М. Тодики, В.М. Шаповала, Н.Г. Шукліної, В.Д. Яворського й ін.) та зарубіжних (Л. Гарлицького, З.Д. Златопольського, Р. Нойштада, А. Нуссбергера, Н.А. Сахарова, С. Холмса, В.Є. Чиркіна й ін.) вчених. Разом з тим останні події, пов'язані з конституційними реформами виборів президента в пострадянських республіках, потребують подальшого ґрунтовно та системного аналізу їх наслідків.

3. Сутність цензу невиборності полягає в тому, що реалізація пасивного виборчого права особами, які займають певні посади, обмежена. У теорії конституційного права склалася думка про те, що закріплення на конституційному рівні вказаного цензу щодо кандидатів на посаду президента має на меті забезпечити демокра-

тичні засади організації та діяльності органів державної влади, оскільки невиборність створює противаги розповсюдженню всевладності президента та протидіє трансформації конституційного правління в режим особистої влади (культу особистості) [2, с. 53; 3, с. 21]. Щодо балотування на пост глави держави у постсоціалістичних республіках, то в конституціях, як правило, встановлені положення про заборону обиратися на посаду президента одній і тій же особі більше двох строків (Конституції Македонії (ст.80), Польщі (ст. 127), Сербії (ст.116), Угорщини (ст. 10)), або про заборону обиратися на посаду президента одній і тій же особі більше двох строків поспіль (Конституції Латвії (ст. 39), РФ (ст. 81), Словенії (ст.103), України (ст. 103)).

Поява даних конституційних норм зумовлена подібною позитивної практикою застосування цензу невиборності в країнах сталої демократії. Зокрема, як відмічають науковці, перший Президент США Дж. Вашингтон, відмовившись балотуватися на третій термін, створив конституційний звичай, якого дотримувалися до середини ХХ століття. Відхід від цієї традиції 32 Президентом Ф. Рузвельтом викликав гостру критику з боку членів Конгресу, які вказували на розбалансування системи стримувань и противаг. У підсумку ценз невиборності знайшов відображення у Поправці ХХІІ, що заборонила обиратися на посаду президента одній і тій же особі більше двох строків. У той же час, дія цієї поправки не поширювалася на особу, яка обіймала посаду президента, до моменту набрання нею чинності [4, с. 321]. Слід зауважити, що подібну правову позицію зайняв і Конституційний Суд України у справі про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України (справа щодо строків перебування на посту Президента України) [5].

4. Варто зазначити, що саме, так би мовити, "американський" варіант цензу невиборності науковці вважають найбільш прийнятним для розвитку демократії в країні, адже алгоритм "не більше, ніж двох термінів поспіль" припускає наступне переобрання відповідної особи через строк після завершення другого із двох строків здійснення нею повноважень президента [6, с. 347]. Аргументованість цієї позиції доводять відповідні події в РФ, де В. Путін ймовірно зможе очолювати державу 20 років. Своєрідний шлях використання конституційного формулювання "не

більше, ніж двох термінів поспіль" обраний в Республіці Узбекистан і Республіці Казахстан. Так, Конституція Республіки Узбекистан (ст. 90) встановлює, що одна і та ж особа не може бути Президентом Республіки Узбекистан більше двох термінів поспіль, а Конституція Республіки Казахстан (ст. 42) повторює це обмеження із застереженням, що воно не поширюється на Першого Президента Республіки Казахстан – Н. Назарбаєва (є главою держави з 1990 р.).

У той же час, як свідчить практика Узбекистану, запровадження цензу невиборності не перешкоджає І. Каримову з 1990 р. і дотепер займати посаду глави держави. Спочатку в 1995 році за результатами всенародного референдуму термін президентських повноважень І. Карімова був продовжений до 2000 року. Надалі, з "метою зміцнення демократичних принципів державного управління, а також враховуючи практику державного будівництва, яка прийнята в більшості розвинених демократичних держав", Законами Республіки Узбекистан "Про внесення поправки до статті 90 Конституції Республіки Узбекистан" термін повноважень Президента поперемінно змінювався з 5 до 7 років і навпаки (до речі останній раз в 2011 р.) [7]. Право діючого Президента брати участь в чергових виборах було обґрунтовано введенням в дію нових правил обрання глави держави, які обнулили так званий "лічильник терміну повноважень". Крім того, відповідно до конституційного Закону "Про чергові вибори до представницьких органів державної влади та Президента Республіки Узбекистан" наступні президентські вибори відбудуться в 2015 р. (хоча І. Карімов на попередніх (2007 р.) був обраний на 7 років) після закінчення 90 днів з дня опублікування офіційних підсумків парламентських виборів 2014 р. [8]. Аналіз практики застосування зазначених конституційних поправок надає можливість спрогнозувати, що на президентських виборах в 2015 р. перемогу знов може отримати І. Карімов.

5. Розкриваючи дану тематику, необхідно звернути увагу і на наслідки конституційних реформ виборів глави держави, які відбулися в Азербайджанській Республіці та Республіці Білорусь. Раніше Основні Закони цих держав містили ценз невиборності щодо кандидатів на посаду президента. Нині, у зв'язку з тим, що "існуюча заборона обмежує виборче право громадян і тому не відповідає засадам демократії", за результатами конституційних референдумів

ці норми були скасовані. Проведення такого загальнонаціонального голосування утворило небезпечний прецедент для колишніх республік Радянського Союзу, адже в країнах сталої демократії жоден глава держави не змінював Основний Закон, знімаючи обмеження на своє переобрання. Одними із вирішальних чинників цієї трансформації стали радянські традиції довічного знаходження політичних керівників при владі [9].

6. Отже, на відміну від постсоціалістичних країн Європи, в деяких пострадянських державах спостерігається, на жаль, негативна тенденція щодо вибору варіанту конституційного закріплення цензу невиборності стосовно кандидатів на посаду президента. В одних республіках конституційна заборона одній і тій же особі обиратися на посаду президента більше двох термінів поспіль дозволяє одній особі тривалий термін очолювати державу, а в інших – ценз невиборності взагалі був скасований. Тому цей процес можна охарактеризувати як форматування Основного Закону під конкретну особу. Подібні конституційні реформи підривають існування такої фундаментальної засади демократичного ладу, як принцип періодичності виборів, що гарантує підтвердження легітимності повноважень виборних органів влади.

Література: 1. Мазманян А. Выбор оптимальных институтов: взгляд на строительство демократии в постсоветских странах / А. Мазманян // Сравнительное конституционное обозрение. – 2007. – № 2 (59). – С. 122 – 128.; 2. Тодыка Ю. Н. Президент Украины: конституционно- правовой статус / Ю. Н. Тодыка, В. Д. Яворский. – Х. : "Факт", 1999. – 256 с.; 3. Сахаров Н.А. Институт президентства в современном мире / Н.А.Сахаров. – М.: Юрид. лит.-ра, 1994. – 176 с.; 4. Власихин В.А., Мишин А.А. Конституция США. Политико-правовой комментарий / В.А. Власихин, А.А. Мишин. – М.: Международные отношения, 1985. – 336 с.; 5. Рішення Конституційного Суду України N 22-рп/2003 від 25 грудня 2003 р. по справі N 1-46/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v022p710-03>. – Назва з екрана.; 6. Шаповал В.Н. Сравнительное конституционное право / В.Н. Шаповал. – К.: ИД "Княгиня Ольга", 2007. – 416 с.; 7. Закон Республики Узбекистан "О внесении поправки в статью 90 Конституции Республики Узбекистан" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lex.uz/Pages/GetAct.aspx?lact_id=2216248. – Назва з екрана.; 8. Президентские выборы в Узбекистане состоятся в 2015 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.12uz.com/news/show/official/8737/>. – Назва з екрана. 9.

Дуднік О. Роль президента в конституційному процесі: світовий досвід і пострадянські реалії [Електронний ресурс] / О. Дуднік – Режим доступу : http://nbuviar.gov.ua/asambleya/rol_prez_v_konst_proc.php – Назва з екрана.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

**ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
В СИСТЕМІ
ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ**

**МАТЕРІАЛИ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
Київ, 17 січня 2014 року**

УДК 35.075.31 (477)

*Рекомендовано до друку та розміщення на веб-сайті
Вченою радою Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 4 від 02.12.13)*

**Інститут Президента України в системі державної влади
України: матеріали наукової конференції. – К. : Видавничо-
поліграфічний центр "Київський університет", 2014. – 472 с.**

Редакційна колегія: акад. НАН України, д-р філос. наук, проф., ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Л.В.Губерський**, д-р філос. наук, проф., член-кор. НАПН України, перший заступник Міністра освіти і науки України **Є.М.Суліма**, заступник Міністра культури України **В.С.Балюрко**, д-р геол. наук, проф. **С.А.Вишва**, чл.-кор. НАН України, д-р екон. наук, проф. **В.Д.Базилевич**, член-кор. НАН України, д-р іст. наук, проф. **Г.В.Боряк**, д-р юрид. наук, проф. **І.С.Гриценко**, д-р іст. наук, проф. **Г.В.Касьянов**, акад. НАН України, д-р філос. наук, проф. **А.Є.Конверський**, д-р політ. наук, проф. **В.В.Копійка**, помічник Першого Президента України **О.О.Максимова**, директор департаменту організаційно-аналітичного забезпечення і взаємодії із засобами масової інформації та громадськими об'єднаннями Міністерства науки та освіти України **А.В.Марченко**, директор департаменту наукової діяльності та ліцензування Міністерства науки та освіти України **О.В.Якименко**, д-р екон. наук, проф. **А.І.Ігнатюк**

Представлені у матеріалах науково-практичної конференції тези учасників подані в авторській редакції та відображають власну наукову позицію авторів.

Автори тез несуть повну відповідальність за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, наукової термінології, імен власних, джерел посилання.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014